

Валерій
ШЕВЧУК

СВІЧЕННЯ

Драма на дві дії

Універсальна картина світу.

Запитання автору.

від яблука, що його скуштувала цікава Єва, а від убивства - алюзія легенди про Каїна та Авеля); людство завжди жило із апокаліптичним жахом у душі, тобто передчуттям кінця світу, але цей жах поступово перетворивсь у шаблонну форму і припинив на людину діяти очищувально. Оце і є початок кінця цивілізації, а тому загибель роду я подаю через систему несерйозних ігор під час виправи обряду смерті - ці ігри при покійнику в українській традиції зветься Свіченнями. Але родина, призначена до загибелі, не забуває ритуально про Бога, через що кличе до себе священника, тобто в цій акції також більше обряду, як потреби в науці спасіння, відтак місія Попика виявилася марною.

Щодо Праправнука, котрий постійно спить. За моїм задумом, це зовсім не "службова постать", без якої можна обійтися. Це образ інфантильного покоління, останніх людей. Згадаймо, перед загибеллю "імперії зла", а була вона активна й кровожерна, й образ активної, дійової людини був у неї в ідеалі, в ній з'явилося усім нам відоме інфантильне покоління, яке нічого не бажало і не прагло. До речі, п'єсу можна розглядати і як модель тієї "імперії зла", з якої ми вийшли, - поринула вона в землю ніби у грі й ніхто з її апологетів так і не покався. Таким чином, Праправнук уособлює останнє покоління роду, тобто дієздатність його нульова, спосіб поведінки утраваний, але не безумний - він говорить багато розумного, хоч і не діє, а тільки спить.

Те, що п'єса з цікавістю читається, не завжди означає, що вона є сценічною. Якщо під сценічним розуміти дію, то саме дія у "Свіченнях" час від часу гальмується і гальмують її цитування, висловлювання, раз-у-раз виголошувані Попиком, персонажем, який практично є спостерігачем. Чи спростовуєте Ви моє твердження?

Справді, цікава п'єса не завжди є сценічна, бо драматургія існує "для читання" і для постановки, наприклад, драми Лесі Українки вважалися "для читання". Хоч, як для мене, ліпше цікава п'єса "для читання", як нудна - для ви-

казу експериментальних управностей режисера, коли дія і думка у ній доводяться до примітиву, а основна вага кладеться на режисерські досить таки штучні іграшки (ця тенденція в нашому театрі посилюється, здається, під впливом російського режисера, втікача з України Віктюка). Моя поетика в корені цій суперечна. Всі мої драматичні твори (їх написав я сім, є одна інсценізація моєї повісті, здійснена Я.Федоришиним) - мислительні конструкції, де зміст превалює над формою, хоча й формально намагаюся не бути традиційним, а шукаю нового. Мислительний же елемент завжди гальмує дію, але без нього мені писати просто не цікаво - в своїй творчості прагну не бавити читача чи глядача, а мислити із ним. Справді, учительські монологи Попика може й гальмують дію, але Попик у мене не просто спостерігач, він - Головний Герой. Нехай його запросили Носи, виконуючи традиційно-ритуальну потребу, тобто, щоб Попик став такою собі лялькою в їхньому вертепі, але сам Попик цілком серйозно ставиться до своєї місії. Він переконаний, що родина, яка його запросила на свою смерть, хоче покаяння і спасіння - цим і зумовлюються його монологи, адже єдина людина у Свіченнях, яка болісно сприймає (по-справжньому болісно!) загибель цього роду - це він, Попик. Але йому не вдається переконати приречених. Він не менш трагічна постать, як і всі інші, бо хоча й серйозно ставиться до своєї місії, але вищої ролі, ніж би лялька у вертепі, зіграти таки не спроможний.

На який театр, можливо, Вам відомий, і на якого глядача розрахована ця п'єса?

- Драму написано спеціально для львівського театру "Воскресіння", а конкретно для режисера Ярослава Федоришина. Його цікавлять християнські теми, і не одну із них він цікаво трактував. П'єсу прийнято до постановки, але вихід її затримується через фінансову скруту в театрі. Для якого глядача твір? Для розумного й небайдужого, того, хто шукає не видовищ, а духовного хліба. Чи є він такий у нас? Безсумнівно, хоча й невеликий.

У драмі "Свічення" неважко побачити притчу про первородний гріх, яка дещо нагадує гоголівський "Вечір на Івана Купала". Своєрідність "Свічення" в тому, що п'єса сполучає скоєння гріха і його наслідки, які даються взнаки на кількох наступних поколіннях. Тобто своєрідно вирішено проблему часу, в якому сконцентровано як сам гріх, так і досить-таки незвичну кару за нього. Проте у драмі є відгалуження від основного сюжету - маю на увазі Праправнука, який постійно спить. Це схоже на "службову постать", яка повинна підкреслити й увиразнити головних персонажів, але без якої можна обійтися, чи не так?

- Пишучи драму, я мав на увазі створити модель людського суспільства. В поетиці бароко це мало вигляд універсальної картини світу (кого те цікавить, відсилаю до статті "Універсальна картина світу в творчості письменників українського бароко" у щорічнику "Україна. Наука і культура, (1994). Спеціально з Гоголем, який розробляв цю тему і в інших творах ("Страшна помста", наприклад), мій твір не має нічого спільного, але в нас спільне джерельне тло: як і М.Гоголь у своїх повістях, так і я у "Свіченнях" в основу поклали народне оповідання. Справді на тій фабулі написано спершу однойменне оповідання, а вже по тому п'єсу. Оскільки тема подається у манері універсальної картини світу, відповідно розробляється і категорія часу, й способи його сконденсованої подачі: людство - це родина, вона почалася від гріха (до речі, не

СВІЧЕННЯ

Драма на дві дії.

ДІЙОВІ ОСОБИ:

Попик, ветхий літами.
Степан Ніс, в старому і молодому віці.
Надія, жінка Степана, також у старому й молодому віці.
Надіїн батько.
Надіїна мати.
Іван Долومان, парубок-багач.
Праправнук Степана Носа.
Літня жінка.
Король-карлик.
Дівчина-смерть.

"Баба", в яку перевдягся хлопець.
"Дід", у якого перевдягся інший хлопець.
Троє дівчат з "коровою".
Лисий дядько.
Марія, дівчина.
Висока дівчина.
Пузань.
Сава, хлопець.
Хлопці та дівчата, чоловіки та жінки, троє музик.
Діється у 18 столітті, в першій половині, відповідно й костюми мають бути з того часу, тобто це доба Козацької держави.

Дія перша.

Ява 1.

Маленький Попик, білий, як лунь, у полотняній рясі та в постолах, з пелехатою головою та бородою, повільно переходить через залу для глядачів, важко спираючись на патерицю. Озирається.

П о п и к. Гей, чи тут є хто живий?

Провисає глуха тиша. Тоді Попик підходить до кону і стукає об нього палицею.

П о п и к. (Удруге). Чи тут є хто живий?

Ява 2.

Перед завісою лежить людина. Вона повільно, ніби мертва та воскресла, зводиться і сідає. Це Праправнук Степана Носа, літнє обличчя закіптюжене, чорні палкі очі, вуса, а на маківці здиблений, наче півнячий гребінь, оселедець.

П о п и к. (Мирно). Тебе й злякатися можна.

П р а п р а в н у к. (Спросоння). Га? Вибачте, панотче, я тут трохи придрімав. (Трусить головою, отямлюючись). Ви щось казали?

П о п и к. (Голосно, ніби до глухого). Хочу спитати, де тут оселя Степана Носа?

П р а п р а в н у к. (Схоплюється). Ой, Господоньку? Та ж мене послали вас привести, а я й заснув. (Кидається до руки Попика). Вибачте, отче, мій гріх і благословіть.

Попик хрестить Праправнука.

П р а п р а в н у к. Такий я, що де не ляжу, то й сплю. Чи давно блукаєте, отче?

П о п и к. Від учора. Степ та степ. Уже я думав, що мене нечистий водить. (Попик важко сідає, віддихуючись). Сказано мені йти до оселі якогось Степана Носа, і що вона має бути, мовляв, там і там. Я й подибав помаленьку. Йду та йду, а оселі тієї катма.

П р а п р а в н у к. (Чухає потилицю). Але стривайте, отче. (Вбік). Чи це я сплю, чи ввижається?.. Те, що ви мали прийти, я знаю. Але от у чому заковика. (Знову чухає потилицю). Річ у тім, що вас мав покликати я.

Попик почав розв'язувати торбину, вийняв крайку хліба, відламав клаптика, поклав до рота, а решту віддав співрозмовнику.

П о п и к. На, перекуси!

П р а п р а в н у к. (Несвідомо бере крайку). Бачите як воно вийшло. Мій прапрадід Степан Ніс, як його величають, послав мене по вас. Каже: є такий панотець, старшого за якого на землі нема. Чи ж це ви, отче?

П о п и к. (Монотонно жуючи хліб). Та ж, мабуть, я він і є.

П р а п р а в н у к. Скільки ж вам років?

П о п и к. Хіба я лічу ті роки. Але що годків більше ста, то це правда.

П р а п р а в н у к. Отож мене прадід по вас і послав. А в мене клята вдача: тільки ляжу, то й сплю. (Подивився на окраєць у себе в руці). Не, здається, не сплю. (Вкусив хліба). Не, наче й хліб. І панотець начебто справжній та ще й такий, як мені треба. Скажіть, панотче, чи це я сплю, чи це ви справді є?

П о п и к. (Монотонно жуючи). Уже я і є!

П р а п р а в н у к. (Урочисто). Тоді я, панотче, поїхав розумом!

П о п и к. Чого б це?

П р а п р а в н у к. Бо не всі ниточки в мене в'яжуться. Вас же покликали до Степана Носа?

П о п и к. (Байдуже жуючи). Таки-так, сину! Від учора йду. Йду та йду, а того хутора нема, як нема. Думав, з дороги збився. Аж тут бачу - щось лежить: чи мішок, чи камінь, чи гадина велика, полоз.

П р а п р а в н у к. Та не гадина, не гадина, а я. Та ви мене, панотче, збиваєте з думки. Кажете, що вас прикликали до Степана Носа. Але хто, питається, міг вас покликати, коли це я мав вас покликати, а я отут невідь скільки часу сплю?

П о п и к. (Пильно дивиться на Праправнука). Його щелепи ще й досі монотонно рухаються, ніби жвачку жував). Отоді ти мене й покликав. А може й раніше, бо я від учора йду. Я вже ветхий деньми,

сину, тож мені усякі голоси, бува, вчуваються. Отоді встаю та йду. Бо коли приходить Голос, не слухатися не можна.

П р а п р а в н у к. Тоді святий Ви чоловік, панотче. І нам, здається, саме Вас і треба.

П о п и к. (Сумирно). Святий - не святий, а така моя служба. Кличуть -

то йду. А ти чого не їси хлібця? Хлібець добрий, святий. (Праправнук кусає крайку й жує). Мені вже його багато не треба. Вкушу раз і жую помаленьку, так і до сили доходжу. Мало вже її в мене.

П р а п р а в н у к. (Жує і собі). Добрий у вас хлібець, добрий.

П о п и к. (Жує). А чи далеко ж ваш хутір?

П р а п р а в н у к. Хутір? Ну, це не зовсім хутір. Ні, не далеко. (Жує). Там я спершу свинарем був, але не подумайте, панотче, що темного чоловіка до вас вислали. Я, отче, знайшов між прадідового добра скриню книг, навчився самотужки читати і тямити їх. Тоді прадід від свиней мене забрав: "Негоже, - каже, - вченому чоловікові свині пасти!" - і до себе на послуги приставив. Оце тому до вас і послав. А цікаво воно вийшло, га? (Жує). Добре собі наспався та ще й вашу милість знайшов, га-га! Чудасія! А в нас воно, не так хутір, як ціле місто. Показати його вам?

П о п и к. (Натужно встає). Для того я сюди й примандрував. Здоровився і втомився непомаду.

П р а п р а в н у к. Не журіться, отче, бо ви уже прийшли, та й я недалеко відійшов, хе-хе! Зараз я вам усе, що треба, покажу. Тільки не дивуйтеся, бо не все воно може здатися вам тут у нас розумним.

Ява 3.

Розсовує завісу, спершу одну, а тоді другу. Відкривається кін, на якому повно людей, які танцюють. Всі одягнені в однакову одягу: синій каптан та зелені штани у вусатих чоловіків з оселедцями, ніби півнячі гребені; жінки мали зелені сукні і сині корсетки. Грало троє музик, один на лютню, другий на скрипку, а третій бив у бубонець, обличчя у всіх урочисті. Жінки скакали, підіймаючи пучками над землею важку тканину суконь, а чоловіки крутилися біля них, як бджоли коло меду. Притупували всі водночас і знову кидались у вихилися - були всі, однак, ніби заведені ляльки, в рухах їхніх прочувалася механічна завченість. Попик зняв капелюха.

П о п и к. Слава Йсу, люди!

Але на нього ніхто не звернув уваги. Тоді Праправнук відщепив від паска нагая і плеснув ним у повітрі.

П р а п р а в н у к. (Кричить). Ану, розійдись! (До Попика). Народ, що бидло, панотче, не гримне грим, то й не перехреститься!

І тут гримнув грим. Всі позавмирили, перестрашено порозкривавши роти і вибалушивши очі, перехрестилися, а тоді з вереском і криками, наштотуючись один на одного, почали розтікати з кону, доки не звільнили цілком. Зник разом з усіма й Праправнук.

Ява 4.

Попик завмер самотньо серед кону, ніби стовбець,

задер угору білу бороду, ніби щось пильно роздивлявся у небі.

П о п и к. (Молиться). Віноносче премудрий Миколаю! Подай моїй душі просвіту, бо не знаю, куди я прийшов і навіщо. Не відаю, чи це видиться мені, чи так воно є, але я послухався твого чи чийогось іншого зі святих Голосу та й прийшов. Прийшов, хоч мені цього разу, як ніколи, тяжко було йти. Не хочуть носити ветхі мої ноги.

Ява 5.

І тоді на сцену вийшов здоровенний дід із поруділими вусами і з витрішковатими очима, а з-за спини дідової визирнуло темне, поморщене жіноче лице - були це Степан Ніс та Надія, його жінка. За ними виступило ще кілька старших чоловіків та жінок і німо стали за старими, наче сторожа. Серед них і Праправнук.

С т е п а н Н і с. Благословіть, панотче! Велику втіху нам дали своїм приходом. Сказати по-правді, послав я своє ледащо без віри, що він вас приведе.

П р а п р а в н у к. А ледащо й привело, хе-хе!

Підходили по черзі за благословенням, спершу дід, за ним Надія, потім усі решта, крім Праправнука. Попик простягав кожному руку й махав пучкою над зігнутими карками, вуста його при цьому ворухилися, але з них слова не виходили - якийсь шелест. Поки це відбувалося, внесено було стільця для панотця і другого для діда. Попик сів. Довкола присутні, стяга прожектора впала якраз на стільця, на якому завмер Попик. Борода й волосся його срібно орямлювали обличчя і в світлі ніби фосфоризували, бриля Попик поклав на коліно. Затінені, з одного боку стояв Степан Ніс, а з другого Надія, решта після благословення повиходили.

Ява 6.

Н а д і я. Ой лихо на нашу голову, панотче, ой лихо!

С т е п а н Н і с. (Густим басом). Стривай, стара, я розповім сам... Але спершу одне хочу попросити: не судіть нас, панотче!

П о п и к. (Сумирно). Чи ж я прийшов вас судити? Судить Господь, не я! І мене, і вас!

Н а д і я. (В німому розпачі). Ой горе, горе!

С т е п а н Н і с. Та не канюч, бабо, не канюч!.. А то розказати доладу не зумію... Було ж воно так, панотче...

Він підійшов до затуленого завіскою кутка кону і розсунув її. І освітілася яскраво місцина, де парубок-наймит молотив ціпом хліб. Вийшла до нього дівчина і винесла глек молока, він же повернув до неї пітне й закурене обличчя, а ціп у руках ходив і ходив.

Ява 7.

С т е п а н М о л о д и й. (Весело). Не перебивай мені роботи, дівко!

Н а д і я М о л о д а. (Так само весело). Коли ж я принесла тобі молока.

С т е п а н М о л о д и й. Е, коли вже завівся до роботи, тяжко мені спинитися!

Н а д і я М о л о д а. Гарячий ти до роботи, як подивлюсь. Любо глянути!

Степан Молодий. А мені любо працювати!.. Але що тобі на мене дивитися, дівко? Ти хазяйська дочка, а я наймит.

Надія Молода. І з наймитів виходять хазяї. Коли до роботи гарячі.

Степан Молодий. (Весело). Не скушай мене, дівко!

Надія Молода. Чи я тебе скушаю, чи ти мене?

Степан Молодий. Хе! (Зупиняє ціпа). Ну, коли вже наговорили собі стільки, давай своє молоко.

Надія Молода. Молоко з льоху, аж глечик плаче.

Дає йому глечика, той перехилив його і п'є.

Надія Стара. (Зі свого кутка). Еге-ге! Так воно було, так... Але хто б міг знати!..

Степан Ніс Старий. (Засовуючи завіску). Не канюч, бабо, не канюч. Усе добре ти знала, як і я.

Ява 8.

Надія. Я, панотче, молода була, гаряча й легковажна. І був у мене парубок добрий, Іваном Долومانом звали.

Тепер вона уже відслонює завіску, що біля неї. І стояв там парубок Іван Долومان, червона опанча звисала йому з плеча, підбита хутром, а очі з-під дорогої шапки дивилися, як у сокола. І повз нього проходила Надія Молода із відрами на коромислі. І стерялася дівчина, стала. Цвів на парубку вишневий каптан, а сині штани натікали на чоботи. Простяг владно руку до дівчини, ніби спинити хотів, хоч вона й так стояла.

Ява 9.

Іван Долومان. Здорова, Надіє! От я вже й прийшов.

Надія Молода. Прийшов, то й підеш!

Іван Долومان. Ге, чом така немилосердна, Надіє! Чи ж не чекала?

Надія Молода. Чекала та не дочекалася.

Іван Долومان. (Сердито притупнув ногою). Що це кажеш, дівко?

Надія Молода. Кажу, що бажаю! На батька свого тупай!..

Іван Долومان. (Побагровів). То це так мене вітаєш? Мене?

Надія Молода. Зійди з дороги, Іване! Вітаю, як бажаю.

Іван Долومان. Зваж, дівко! Я не з тих, з котрими можна гратись. Коли вже прийшов, то прийшов, а коли пішов, то не повернуся. Не горди, бо вашого цвіту, що бур'яну!

Надія Молода. То й шукай собі бур'яну!

Ява 10.

Надія. (Засунувши завіску). Така дурна я була, панотче! Дурна і занозиста. Такого доброго парубка віднадила, а все тому, що Степан мені серце виїв.

На те слово здригнувся Попик в освітленому колі.

Попик. Кажеш, серце виїв?

Надія. Ой, виїв, панотче! Не тільки серце, а всю утробу мою. Сама лишень шкіра лишилася, як у висохлого гарбуза.

Степан Ніс. Так кажеш, жінко, ніби я тебе не любив? І ніби побралися ми без твоєї згоди?

Надія. (Ніби відлуння). Любив. І побралися з моєї згоди!.. Це було так, панотче. Він зайшов у повітку, де я була, і я, хоч і чекала на нього, почула, що серце мені в грудку збивається, холонуть коліна і язик. І так мені зробилося, ніби повітря не стало, ніби хто зачарував мене.

Попик. Справді її зачаровував?

Степан Ніс. (Розсовуючи завіску на своєму боці). Е, отче, послушайте дурної баби. Бачить чари, де їх не було, а відьмують більше вони, баби - не чоловіки. Не чинив над нею насилля, досить вже було мені насиль.

Ява 11.

І знову освітілася яскраво місцина, де стояли молоді Степан та Надія.

Степан Молодий. (Ніжно). Надіє, чи станеш моєю жінкою?

Надія мовчала. Спустила очі і тріпала крайкою одежі.

Степан Молодий. (Схопив її за плечі). Тоді давай утечемо! Я тебе, голубко, на руках носитиму незгірш, як мама...

Надія Молода. (Вивільнившись). Не знаю, Степане! Втечемо без гроша і в біді себе стратимо. А я хоч і люблю тебе, до такого життя незвична. Нащо тобі жінка з білими руками?

Степан Молодий. Гаруватимемо разом. (Гаряче). Маю руки, і силу, і завзяття!

Надія Молода. О, коли б того було доста?! Не з таких я, Степане, щоб гарувати. Коли б ти багатий був! Хоч би як розбагатів, тоді б я з тобою пішла!

Тоді Степан з ніжного і м'якого став ніби крицевий, обличчя замкнулося, очі зблисли, як ножі, і пройшовся він комірчиною.

Степан Молодий. (Різко). Чи правду сказала?

Надія Молода. Як є! Он Іван Долومان до мене свататися хоче. А в нього добра, як піску! І батьки мої за нього. Тебе люблю, а за нього доведеться йти.

Тоді він скинув руки вгору і застогнав. І той стогін відбився відлунням, втричі підсилений.

Степан Молодий. О, Господи! Хотів я свою таємницю у гріб понести, та не можу! О, Господи! Хотів покаятися, та не сила мені!

Надія Молода. Про віщо ти, Степанку?

Степан Молодий. А про те, що і я багатий, не менш твого батька і твого Івана Долмана, а може, й обох разом.

Надія Молода. (Здивовано й трохи розчаровано). Ти ба-га-тий? А це ж бо звідки?

Тоді він став непроникно чорний і замкнутий. Дивився на неї важко й насуплено і пішов від неї. Але повернувся, знову став навпроти і так само важко дивився.

Надія Молода. (Трохи перестрашено). Чого тобі, Степанку? Не лякай мене і не мовчи, Бога ради!

Тоді Степан зарипів важким та іржавим голосом:
Степан Молодий. Хочеш так дуже знати? Важко про це говорити, але скажу... а ти вже собі як хоч. Я був... розбійником страшним... І гроші мої... і багатство... з того-таки розбою зібрано... Сховав їх у землі, як і отих розбитих ховав... А тоді не захотів я тих грошей. Отоді до вас і наймитом прийшов... Оце моя таємниця, а ти зважай і суди.

Степан Старий. (Поки говорилися ці слова повільно затулював завісу). Чи ж так було, жінко?

Надія Стара. Та вже ж! Все так!

Ява 12.

І Надія заридала в кутку, не стримуючись. Хиталася з боку на бік, счіплювала пальці рук, розпачливо змахувала руками і хапала ними за коліна. Степан Ніс обережно взяв її опідруч, і вона повільно пішла. Голова її трусилася, із-під очіпка вибилося сиве волосся. І стала вона як баба столітня - ветха й тремка.

Степан Ніс. Заспокойся, голубко! Заспокойся, зозулько моя сива! Тихенька будь, бо нічого вже не повернути. Ось і панотець тобі скаже: що було, того не змінити і не зінакшити.

Попик. (Звівши голову). А таки-так! Що було, то вже навіки... (Забубонів). "А помилки хто розуміє? Від таємного очисти ти мене". "Якщо заховается хто у криївках, то чи не побачу я його?" - говорить Господь. "Отець твій, що бачить таємне, віддасть тобі явно". "Немає нічого захованого, що воно не відкриється, ані потаємного, що не виявиться". (Пристрасно). "Для всякого свій час і година своя кожній справі під небом: час родити і час помирати, час садити і час виривати посаджене, час вбивати і час лікувати, час руйнувати і час будувати, час плакати і час сміятися, час ридати і час танцювати, час розкидати каміння і час каміння громадити, час обіймати і час ухилятися обіймів, час шукати і час розгубити, час збирати і час розкидати, час дерти і час зашивати, час мовчати і час говорити, час кохати і час ненавидіти, час війні і час миру". Амінь!

Він аж задихався, з палом проказавши цю тираду, розтуливши рота і весь тремтів. Степан і Надія спинилися, слухаючи, в Надії текли сльози, і вона все ще тремтіла, а в Степана обличчя стало немов залізне.

Степан Ніс. Спасибі, отче, за проповідь.

Попик надів бриля.

Попик. (Глухо). "Я хотів би все це показати й про все це розказати, але воно численніше, щоб можна його розповісти". (Втомлено). Так говорить Святе Письмо.

Степан Ніс. Ще раз амінь!

Надія знову тихенько заплакала, аж заскиглила. Степан, обійнявши жінку, повів її до виходу. Тут виступили і взяли її опідруч два старих дядьки. Вона провисла між ними, наче без плоті, - тільки одежа з тремкою головою. Попик скинув знову капелюха і світився серед кону, маленький, білий, густо залитий світлом. Господар повернувся, важко опустив-

ся на другого стільця, і його обличчя закам'яніло. Тоді прийшла до них тиша, сиділи незрушно, наче щось очікували.

Ява 13.

Степан Ніс. Вона, панотче, зараз стужена. Але видить Бог, коли ми зважилися побратися, саме вона зневолила мене згадати про ті закопані скарби і погублених мною людей. Видить Бог, на той час відійшов я од страшного свого ремесла. А чого відійшов? Бо одного разу в розбої взяли ми скриню книг і серед них були "Четы Мінеї", з якої один письменний серед нас прочитав житіє Давида, котрий раніше був розбійником. Але обмислив своє життя і побоявся вельми Бога, що таке зло вдіяв. І покинув усе, що було з ним, пішов у монастир, і не тільки простив Господь гріхи його, але й чудотворцем він став і святим. Я ж меншого хотів: жити як люди і очистити душу.

Попик. Хотів і не дохотів?
Степан Ніс. Таки не дохотів. Два дні я поклав Надії, щоб надумалася. (Гукає, обернувшись). Гей, ти, мой, розсунь-но завіску!

(Але від лаштунків почулося густе хропіння).
Це я свого праправнука гукаю, отче! Він все спить, ляже - спить, навіть стоячи спить! Що це в нього, панотче?

Попик. Може, сили жити немає? Бо життя як паросток: коли не живе, то засинає.

Степан Ніс устав і подибав до завіски, розхилив освітлену місцину. Стояв там молодий Степан, який збуджено ходив комірчиною, заклавши руки за спину. Якось бічком увійшла туди молода Надія.

Ява 14.
Надія Молода. (Тихо). Гей, Степа! Чи хочеш мене вислухати?

Степан Молодий. (Різко повертається). Чого б то не хотів? Давно чекаю.

Надія Молода. (Пошепки). Була я у ворожки. Степа! То чи знаєш, що вона прирадила? Степан мовчки дивився.

Надія Молода. Піду я за тебе, Степа! Але сходи в четвер до того лісу, де розбивав, і ночуй на гробах, що їх наробиш. Слухай, відтак, що учуєш.

Дивився на неї пильно. Не підвела погляду, і він похнюпився.

Степан Молодий. Ти добре надумала?

Надія Молода. Що тут думати? Тільки не знаємо ми, чим це має закінчитися... Не знаємо, що там маєш почути?

Степан Молодий. (Різко). Не знаєш, а я знаю. То що, сьогодні четвер?

Попик раптом устав. Підійшов до завіски і за-смикнув її. Тоді почав ходити, довкола світляної стяги, розминаючи ноги, а його співбесідник мовчки втупивсь у передки чобіт, наче прочитував із них свою історію.

Ява 15.

Степан Ніс. Я не йшов, а майже біг, щоб не опізнитися, бо дорога була немала, а часу недосить. І цілий тиждень отак не йшов а майже біг, а коли

сів на могилі, що її насипав сам, знову був четвер, і просидів я задубілий до вечора. А коли прийшов вечір, я ліг, щоб заснути. Але мені не спалося, вуха я мав нагострені, а очі запалені...

Він спинився й ніби забув розповідати. І тут вони почули важкий стогін, схожий на зітхання. Попик зупинився, розтуливши рота, а Степан Ніс став нерушній, як брила. І тоді пролунали сипкі і глухі слова, ніби з-під землі, а може, і з неба:

- Боже, Боже! Помстися за мою, і мою, і мою, і мою кривду! Боже, помстися!..

Степан Ніс підхопився і завмер, попик же задер голову вгору і перехрестився. Тоді пересунув ослінець із світла у затінок, але світло перемістилося за ним. Він спробував зробити це ще раз, і ще. Тоді зідхнув і сів, поклавши на голову бриля.

Степан Ніс. Прийшов я додому й повідаю їй. Чув-їм голос із гробу: "Боже, помстися моїй кривді!" - казало. І повторилося це багато разів. "Що це значить? Маріє?" - запитав я. "А те, - відказала вона, - що вони тільки просять за помсту, а чи їхнє прохання Бог уволить, - сказала, - це ще хто і зна". Тоді я сказав... Але чого це я розказую, коли можна все це побачити? Гей ти, мой, чи ще спиш?

Але Праправнук цього разу не спав. Висунувся з-за лаштунків і став.

Ява 16.

Степан Ніс. Чого це тебе докликатися не можна?

Праправнук. Ви, діду, цього разу втрапили поміж сні. Один скінчився, а другий не почався.

Степан Ніс. Відтягни завіску.

І Праправнук відслонює комірчину, стоїть там понурий і ніби сердитий Степан Молодий і цілком весела Надія Молода.

Ява 17.

Степан Молодий. Що це значить, Надіє?

Надія Молода. А те, що вони тільки просять за помсту, а чи їхнє прохання Бог уволить - це ще хто і зна!

Степан Молодий. Батьки твої вдома?

Надія Молода. На ярмарок поїхали. (Засміялася раптом). Я сказала, же ти покинув нашу службу!

Стояв пред нею сутінний і похмурий, дивився з-під лоба.

Степан Молодий. Прогнати мене хочеш?

Тоді очі в неї заблищали гнівно, задихала вона часто, не зводячи з нього погляду. Степан м'якшав від того погляду, вже й усміхатися до неї став.

Надія Молода. (Швидко). Коли б могла... Коли б могла, то й прогнала б... Важко мені твій гріх переймати на себе, але не можу й я без тебе.

Застогнала раптом і вдарила коліньми об землю, обхопилася руками захиталася у розпачі.

Надія Молода. (Зойкнула тихенько). Степа! Чи не на голову все це нашу, Степа!

Він стояв як дерев'яний: дерев'яне було його лице й опустилися йому дерев'яні руки.

Надія Молода. Іди, Степане! Знову йди! І

так, щоб не бачили тебе люде... Іди, Степа, туди само. Іди ще раз, коханий, мо' почувеш так щось іще?!

Степан Ніс. (До Праправнука). Все! Затягай! **Ява 18.**

Праправнук затягає завісу. Позіхає, аж рота йому ламле, хрестить рота пучкою, тоді потягається солодко.

Степан Ніс. Життя проспиш!

Праправнук. (Після паузи). Е, діду, хіба не знаєте, що життя це і є сон? Ось хай і панотець скажуть: чи не є сні віщі, і чи не приходить у снах до людини Господь?

Попик. (Скидає бриля і кладе його на коліно). Сказав Йов: "Мізерні ми, мешканці глиняних хат. І закрадається слово до мене, - отак він сказав, - і моє вухо почуло ось дещо від нього. У роздумуваннях над нічними видіннями, коли міцний сон обіймає людей, спіткає мене жах і тремтіння, і багато костей моїх він струсонув, - і дух перейшов по обличчі моїм, стало дуба волосся на тілі моїм".

Праправнук. (Знову позіхає). От-от, діду, а ви мене ганите за сон. І Святе Письмо каже: "У роздумуваннях над нічними видіннями, коли міцний сон обіймає..." Отож я й роздумую уві сні, бо всі ми в цьому світі, діду, як сон і трава, що минає. Як там про це в Святому Писанні, панотче?

Попик. (Задумливо, ніби про себе). "Вони стали, як сон, вони, як трава, що минає, уранці вона розцвітає й росте, а на вечір зів'яне і сохне".

Праправнук. Отож я й кажу, діду, що живуци і явно, і вві сні, ми все одно немовби спимо. Бо сказав, діду, Давид: "Господь і сонному подасть". Як там, панотче?

Попик. "Даремно вам рано вставати, допізна сидіти, їсти хліб загорьований, - він і в спанні подасть другові своєму".

Праправнук. Чудово! (Потирає руки). Так каже, діду, не якийсь там колишній свинар, а Святе Письмо. Сон - це не тільки життя приемне, на відміну від оцього темного, лихого, про яке розказуєте; сон - це життя-казка! Сон - це вихід, але не у смерть, а у мрію, у світло, роздуми й сподівання; сон, діду, - це віще життя. Через це я спішу в нього, бо сон, як жива вода, оновлює нас і робить готовими, щоб здолати черговий день! Амінь!

Степан Ніс. (Добродушно). Іди, іди, баламуте і словоблудцю! Де він нахапався таких слів і такий пашекуватий став?

Праправнук. Тільки з книг, діду, з книг. Свинарем бувши, я читав, а тепер обдумати треба. І найкраще це чинити уві сні.

Знову потягається й позіхає. Попик накладає на голову капелюха.

Попик. Інтермедія в драмі. Притча про сон.

Степан Ніс. Що ви сказали, панотче?

Попик. Та ні, нічого! Це я про себе! Отже, ви пішли вдруге... Праправнук виходить.

Ява 19.

Степан Ніс. Того другого разу я відчув,

панотче, що стомився. Так тяжко було сидіти на могилі і так щось чавило мені на плечі. Я ліг і довго чекав – дивився у небо, а на ньому такі страшні хмари були, наче написано щось, та я неписьменний. І сумно мені й жалко чогось стало...

Він замовк і прислухався. І в глухій тиші, як і того разу, почувся голос:

- Боже, помстися за мої кривди!

І пішло луною оте "мої", повторившись багато разів.

Степан Ніс. Тоді, щоб не так страшно було, я взяв сопіль і заграв...

Почувся тонкий і глибокий звук сопілі і обірвався раптом, наче хто його ножом обрізав. І тут знову ударив грім, спалахнула нестерпно блискавка, по-нурий бас проказав над ним:

- Помщуся аж у пра-щатах.

І розклався той голос на слова-відлунки:

- Помщуся...щуся...Аж у... пра-пращатах... атах!

І скочив раптом старий Степан Ніс, скинув руки і застогнав тяжко, як поранений звір.

Степан Ніс. Надіє! Надіє! Де ти, Надіє?

Кинувся до завіски, здер її і кинув на підлогу, важко дихаючи. В кімнатині стояла молода Надія та її мати, і були облиті вони мерехтливим світлом, що вряди-годи спалахувало й гасло. І ввірвався до них молодий Степан, блідий і задиханий.

Надія Молода. Мати. (Разом). То що там воно сказало?

Але він не міг відразу заговорити. Віддихувався.

Степан Молодий. (Дихавично). Сказало: помщуся у пра-пращатах!

Тоді перестало мигати світло і засміялася легко-важно Надія, махнула рукою.

Надія Молода. Агей! Гей! Хто того дочекає?

Мати. Коли так, то де там того хтось може дочекати? Як на мене: має він доста грошей і добра, то й виходь за нього. Бо таки хто може знати, що буде в тих пра-пращатах? Одне тільки: що батько на те скаже?

Ява 20.

І тут виступив на кін чоловік-барилу в багатому жупані, підперезанім тканим поясом, у пишних штанах і червоних чоботях, з лисою головою і з оселедцем, схожим на півнячий гребінь, зі здоровенними, закладеними на вуха вусами. Ішов поважно, налягаючи на ціпка. І всі замовк-

ли, ніби води в роті понабирали. Він встав на вході: червоні чоботи, сині штани і малиновий жупан. Синя опанча зливалася з його пліч, а очі іскрили й палали.

Батько. (Зарипів, як мажа). То це ти, лайдаку, замість робити десь шаландаєшся? Чи б я тримав собі такого поганого наймита? Геть із мого двору, шалапуте окаянний!

Надія Молода. Але ж, таточку! Він оженився на мені хоче.

Батько. Оженився? Наймит і лайдак на моїй багацькій дочці?

Мати. (Стала навшпиньки і шепнула на вухо чоловікові). І-і, старий, не спіши! В нього грошви багацько! Ще більш, як у тебе!

Батько. (Недовірливо). Грошви? У тебе справді є гроші?

Степан Молодий. Я так думаю, що вдвічі, як у вас!

Батько. Гм! Гм! То це вже щось іншого! То це вже треба й обміркувать!.. А чого ж ти наймитом у мене служив?

Мати. (Знову стає навшпиньки й шепоче на вухо чоловікові). Це він, щоб з Надійкою пізнаться й приподобитися.

Батько. Гм! Гм! То це вже щось іншого!.. А де ж він ото пропадав?

Мати. (Шепоче на вухо). Ходив дивитися, чи ті закопані скарби на місці.

Батько. Гм! Гм! То чи ж вони на місці?

Степан Молодий. До шеляга.

Батько. Гм! Гм! То це уже щось іншого... Коли так, то хай уже як мати скаже. Але гроші ці ти мені покажеш. Не такий я, хлопче, чоловік, щоб мене одурити, бо ще такого, скажу, хто б ошельмував мене, й не було. Атож!

І він рушив уперед, двигаючи величезними ногами і поважно спираючись на ціпка. За ним подріботіла мати, підморгнувши молодим, а слідом рушили Надія зі Степаном. І пішли вони важко й статечно із кам'яними лицами, доки не сховалися за лаштунками. І тільки перед виходом озирнувся до Степана батько і сказав погрозово:

Батько: Гляди, не одури! Не такий я чоловік, щоб мене ошельмувать!

(Закінчення в наступному номері).

Сцена обряду свічення.
Г.Якутович. Ілюстрація до
повісті М.Коцюбинського "Тіні
забутих предків". 1965.